

Google Books – Google Livres : klikaté cesty digitalizace

PhDr. Anna Machová / Knihovnický institut, Národní knihovna České republiky

Cílem tohoto informativního příspěvku¹ je zrekapitulovat některé problémové momenty související s rozvojem projektu masové digitalizace a online zpřístupnění knižních děl internetovým vyhledávačem Google, a proto nazvaného Google Books. Protože v celé záležitosti od počátku figurují knihovny, nebude snad nezajímavé alespoň stručně připomenout peripetie, které realizaci projektu doprovázely (a doprovázejí). V názvu příspěvku je uvedena francouzská běžně užívaná podoba názvu projektu (Google Livres), neboť článek je zaměřen především na události, které se v souvislosti s realizací projektu odehrály ve Francii.

Program Google Books (původně pod názvem Google Print, později také Google Book Search) má díky digitalizaci světového knižního bohatství umožnit vyhledávání v celé sumě poznatků a vědomostí obsažených ve všech knihách, které kdy byly ve světě publikovány. Bohulibá proklamace a nezištnost iniciátorů programu byly však během let uplynulých od zahájení akce zpochybňovány. Počáteční rozlet a přesvědčení o snadnosti provedení takového úkolu několikrát vážně narazily na překážky především autorskoprávní povahy. Společnost Google byla nakladateli a knižními distributory nařčena z nekalé soutěže. Postup vyhledávače vyvolal vleklou se soudní spory, množství akcí zaměřených na dohodnutí takového postupu, který by uspokojil autory i nakladatele, ale také další velké internetové společnosti, dostal národním zákonům i mezinárodním úmluvám o autorských právech a který by snad zmírnil podezření z čistě utilitárních pohnutek jeho tvůrců (zisky z reklamy na stránkách, u nichž se předpokládá vysoká návštěvnost apod.). Média nešetřila výrazy jako „pirátské chování Googlu“, „právní bitvy“, „bitva gigantů“ apod.

Soudní spory v USA

Společnost Google byla velmi brzy po zveřejnění projektu Google Books (prosinec 2004) a zahájení digitalizace žalována dvěma americkými sdruženími: sdružením amerických spisovatelů (Authors Guild proti Google, 20. září 2005) a Sdružením amerických nakladatelů, které bylo podpořeno pěti velkými americkými nakladateli (McGraw Hill proti Google, 19. října 2005). Žalující strany vytýkaly společnosti Google opomíjení autorských práv – procesem digitalizace knižních sbírek, jejímž zdrojem se staly fondy velkých amerických a britských univerzitních knihoven, procházela jak volná díla, tak dokumenty chráněné autorským zákonem, a to bez předchozího souhlasu držitelů práv. Snaha Google použít na svoji obhajobu princip zvaný „fair-use“ (ustanovení amerického autorského zákona upravující obecnou výjimku pro užívání autorského díla) se nesetkala s pochopením: na koncept fair-use protistrany nahlížely jako na soubor příliš volně interpretovatelných pravidel. Autoři namítali, že cílem Google není ani tak vytvoření velké elektronické knihovny, jako spíše velkého knižního obchodu, v němž bude mít Google monopol. Bude mít také exkluzivní přístup k datům

¹ Autorka děkuje za prvotní informaci o problému kolegovi z Národní knihovny ČR dr. Zdeňku Matušíkovi.

o chování uživatelů a tím ke zjišťování jejich čtenářských zájmů; z toho vyplývá výhoda při směřování reklamy atd.

Nakonec v říjnu 2008 všechny strany sporu (včetně dotčených knihoven) uzavřely smírnou dohodu, podle níž Google poskytne držitelům práv finanční kompenzace za již zdigitalizovaná díla, k jejichž digitalizaci a indexaci držitelé práv nemohli dát předem souhlas. Zdrojem kompenzací budou příjmy společnosti Google vytvořené v USA díky online zpřístupnění děl chybějících na knižním trhu, a to prostřednictvím elektronických knih, smartphonů a počítačů, a také prostřednictvím tisku na vyžádání. Rozdělení tohoto budoucího výnosu bylo dohodnuto v poměru 37 % pro Google a 63 % pro autory a nakladatele (podle společnosti Google je děl z hlediska autorského práva volných a zároveň na trhu rozebraných zhruba 70 %; 20 % pak připadá na starší autorskému právu nepodléhající díla a pouze 5 % jsou díla nacházející se na knižním trhu; v případě děl podléhající autorskému právu bude jako výsledek vyhledávání zpřístupněn pouze náhled, resp. několik úryvků z textu – snippets, tzv. režim omezeného vyhledávání). Dále Google vytvoří fond, do něhož vloží jako základ 125 milionů dolarů; z tohoto fondu se budou platit honoráře autorům, kteří budou akceptovat (ex post) digitalizaci svých knih. Za účelem řízení a správy tohoto procesu se vytvoří struktura s názvem Book Rights Registry (do češtiny překládáno jako Registr knižních práv), která bude kontrolována nezávislou třetí stranou. Knihovny participující na projektu budou mít právo archivovat elektronické kopie svých digitalizovaných knih. Google nebude mít exkluzivní právo na vytváření elektronických kopií knih na trhu již rozebraných atd. Dohoda podléhala schválení soudem USA.

V září 2009 americké ministerstvo spravedlnosti (Department of Justice) požádalo newyorský soud, aby nevalidoval smlouvu mezi Google a sdruženími nakladatelů a autorů, a to z titulu podezření na sporné autorskoprávní aspekty a na hrozbu zneužití dominantní pozice Google na trhu. Dohoda skutečně vyvolala negativní reakci dalších významných internetových hráčů – vyhledávačů Amazon, Microsoft a Yahoo, kteří vyslovovali obavu z dominance Google. Soudce Denny Chin dohodu opravdu zpochybnil jako nerovnou, neadekvátní a nerozumnou. Ve svém rozhodnutí z 22. března 2011 vnesl námitky speciálně vůči Google (má výhody, které mohou ohrožovat konkurenci), namíтал, že participace autorů v projektu není jejich volbou, protože dohoda předpokládá automatickou akceptaci autorů bez možnosti vyjádřit předchozí písemný nesouhlas. Soudce požaduje úpravy dohody tak, aby byl odstraněn princip „opt-out“ (odmítnutí a posteriori) a byl nahrazen principem „opt-in“ (předchozí souhlas). Dohoda totiž mj. také předpokládala, že Google bude moci (po validaci dohody americkým soudem) užívat digitalizovaná díla dle svého uvážení, jestliže držitelé práv taková užití výslovně nezakáží, nepožádají o vynětí příslušných děl z databáze (tj. princip opt-out). Toto pravidlo se mělo vztahovat na všechny společnosti užitě dokumenty z titulu jejich digitalizace na území USA, bez ohledu na zemi vydání díla.

Reakce Evropy

Výše zmíněná dohoda mezi společností Google a americkými sdruženími autorů a nakladatelů vyvolala také negativní reakce držitelů práv vně USA. Kromě Kanady a Austrálie se zvláště silná vlna kritiky a odporu vzedmula v Evropě, především ve Francii.

Začátkem září 2009 se vyjádřilo Sdružení italských nakladatelů proti dohodám amerických nakladatelů a knihoven se společností Google, poukázalo na neslučitelnost dohod (především opomíjení předchozího souhlasu držitelů práv s jakýmkoli užitím díla) s Bernskou úmluvou o autorském právu, na skutečnost, že nakladatelé byli postaveni před bezprecedentní fakt existence privátní smlouvy, kterou se vytváří speciální režim ve prospěch jedné společnosti, a konečně na riziko vytvoření monopolu v oblasti elektronického publikování. Podobný protest vznesl německý ministr spravedlnosti, který zaslal příslušný dokument americkému ministerstvu spravedlnosti a federálnímu soudu v New Yorku. Stížnost vznesla i francouzská vláda. V září 2009 se aktivitami Google Books zabývala Evropská komise – představitelé Google byli pozváni do jejího sídla, aby podali vysvětlení stran své dohody s americkým sdružením nakladatelů a syndikátem amerických autorů.

Francie – silný oponent

Ve Francii byla vlna protestů proti postupu společnosti Google zřejmě nejsilnější ze všech evropských zemí.

Velmi ostře se vyjádřil francouzský **Národní syndikát nakladatelů** (Syndicat national de l'édition, SNE) reprezentující více než 500 nakladatelů a 80 % francouzského knižního trhu: vyzval Google, aby zahraniční autory a nakladatele bral vážně, a upozornil, že si vyhrazuje možnost vystoupit proti obsahu smlouvy v průběhu dalších etap validace smlouvy americkým soudem. Nakonec se se svými námitkami na americký soud na podzim 2009 skutečně obrátil, a to spolu s německými a italskými nakladateli. Tehdejší představitel SNE Serge Eyrolles hovořil o tom, že mezi 10 miliony knih z amerických knihoven, které byly převedeny do elektronické podoby, je 150 000 francouzských titulů, přičemž většina byla digitalizována bez předchozího souhlasu držitelů práv. „Americká“ dohoda o rozdělení zisků mezi Google a držiteli práv pak vyvolávala otázku: Z čeho se vlastně bude rozdělovat, jaká bude cena digitalizací zpřístupněných (de facto „dotištěných“) titulů evropských nakladatelů?

Postupně se začali ohrazovat držitelé práv zahraničních autorů, jejichž díla jsou zastoupena ve zmíněných digitalizovaných fondech amerických a britských knihoven. Jako vůbec první, již v roce 2006, se proti „divoké digitalizaci“ ozvala francouzská **nakladatelská skupina La Martinière**, kterou podpořil Národní syndikát nakladatelů (již zmíněný SNE) a společnost francouzských spisovatelů SGDL (Société des gens de lettres). Skupina La Martinière žalovala Google u pařížského soudu a poukazovala především na nedodržování autorských a reprodukčních práv nakladatelů. Fran-

couzský nakladatel požadoval stažení a zničení všech sporných digitálních souborů – k tomu se připojil také syndikát nakladatelů SNE. Skupina La Martinière a její pobočky žádaly navíc náhradu ve výši 15 milionů euro za utrpěnou finanční újmu.

Během tohoto sporu se dostaly do konfrontace americké a francouzské právo. Advokáti Googlu hájili princip neexistence práv na digitalizovaná díla u držitelů práv na původní tištěné předlohy, zejména když posledně jmenovaní předem nevyjádřili svůj nesouhlas s použitím díla pro digitalizaci. Druhým sporným bodem byly snahy advokátů americké strany vykládat věc jen z hlediska specifík amerického autorského práva (copyright). Argumentace americké strany se opírala mj. o fakt, že digitalizace, indexace a ukládání dat se odehrávají ve Spojených státech amerických a tudíž i užití děl podléhá anglosaskému pojetí autorského práva. Odkazovala k již zmíněnému fair-use, který definuje výjimky z copyrightu, s tím, že v tomto případě šlo o takovou výjimku (zpřístupňování pouze úryvků děl, nikoli děl celých, jako výsledků rešerší).

Francouzské **sdužení SACD (Société des Auteurs et Compositeurs Dramatiques**, Sdružení dramatických autorů a skladatelů) se vyjádřilo i k obtížnosti reálného uplatnění mechanismu (a tedy i práva) vynětí dotčených děl z projektu: procedura vynětí je extrémně složitá, je nutno postupovat metodou „položka po položce“, přičemž databáze obsahuje (jaro 2009) již přes 6 milionů děl. SACD však také poukázalo na skutečnost, že postup americké strany, kterým se francouzští držitelé práv zavazují a podřizují určitým pravidlům, aniž by měli možnost se vyslovit k obsahu těchto pravidel, neodpovídá zásadám autorského práva, a zejména principům Bernské úmluvy, k jejímuž dodržování se zavázaly i USA.

Francouzský soud rozhodl o aplikaci francouzského práva – 18. prosince 2009, tedy tři roky po podání žaloby skupinou La Martinière, pařížský soud prvního stupně (Tribunal de Grande Instance de Paris, TGI) vydal rozhodnutí, podle něhož se Google dopustil nepřipustného zásahu do duševního vlastnictví, musí okamžitě zastavit digitalizaci děl stěžovatelů a zničit soubory již digitalizovaných děl, zaplatit 300 000 euro skupině La Martinière jako náhradu škody a zaplatit po 1 symbolickém euru sdužením SNE a SDGL (jak je vidět, soud se neztotožnil s výší původně požadované náhrady).

Francouzský autor Mathieu Rebol upozorňuje ale na skutečnost, jíž se soud nezabýval, a tou je otázka legitimacy stanovování výjimek z autorského práva kvůli indexaci knih na internetu. Advokáti firmy Google během procesu interpretovali otázku indexace jako případ výjimky krátké citace (režim omezeného vyhledávání). Soud se neztotožnil s tímto argumentem, avšak nezabýval se problémem bílých míst v seznamu výjimek – těch bílých míst, která souvisejí s digitálním věkem.

Hachette Livres: nejprve žaloba, poté dohoda

V listopadu 2010 se objevila zpráva, která byla – vzhledem k dosavadním postojům francouzských nakladatelů – hodnocena jako malé zemětřesení či bezpre-

cedentní obrat v situaci: **nakladatelská skupina Hachette Livre** podepsala předběžnou dohodu se společností Google. Aniž veřejnost mohla znát přesné formulace smlouvy, jasné bylo, že jednání budou pokračovat tak, aby nakladatel mohl sám rozhodovat, jakou část produkce postoupí k digitalizaci, aby se jednalo jen o knihy chybějící na trhu (rozebrané tituly) a aby byly zajištěny platby autorům a nakladatelům jako držitelům práv. Tento příslib smíření byl široce medializován – Hachette Livre je co do objemu produkce druhým největším světovým vydavatelem a „jedničkou“ ve Francii.

V červenci 2011 uzavřeli mír Google a nakladatelství La Martinière – podepsali dohodu o digitalizaci děl rozebraných na trhu a chráněných autorským právem, čímž definitivně ukončili spor započatý v roce 2006.

Již začátkem května 2011 podali na Google žalobu francouzští nakladatelé **Gallimard, Flammarion a Albin Michel** kvůli plagiátorství – žádali náhradu škody ve výši 9 milionů euro za to, že vyhledávač digitalizoval jejich díla bez povolení. V září 2011 však žalobu stáhli – zafungoval příklad La Martinière a již existující předběžná dohoda Google a Hachette?

Proto byla tak netrpělivě očekávána **definitivní dohoda Hachette-Google**. Zveřejněna byla 29. července 2011 a týká se pouze děl ve francouzštině, k nimž má práva Hachette Livre, která jsou na trhu již rozebrána (jde o 70 % nakladatelského fondu, což představuje 40-50 tisíc titulů literárních děl, všeobecných příruček a encyklopedií – týká se např. i řady Larousse, a také vědeckých děl); bude uplatněno právo kontroly (Hachette bude sám určovat, která rozebraná díla jsou využitelná pro digitalizaci), bude umožněno další komerční využívání nakladatelem (Hachette bude moci využívat elektronické soubory pro tisk na vyžádání), tj. digitalizované knihy budou moci být zdrojem „nových příjmů pro jejich autory a nakladatele“. V komuniké se hovoří, že Google věří v možnost uzavření podobných dohod s dalšími vydavateli. Ostatně generální ředitel nakladatelství Hachette Livres Arnaud Nourry vyjádřil již v listopadu 2010 možnost rozšíření smlouvy na všechny francouzské vydavatele, kteří si to budou přát. Významné je i prohlášení, že Hachette poskytne (v rámci Francie) elektronická díla k využití veřejným institucím, tedy i Národní knihovně Francie.

Francouzská národní knihovna

Snaha Google uzavřít dohodu o digitalizaci fondu také s **Národní knihovnou Francie** (BNF) nejprve nebyla úspěšná. BNF představila již v roce 2006 vlastní ambiciózní projekt hromadné digitalizace svých fondů a snažila se jej prezentovat a dále rozvinout (mj. spojit se s dalšími evropskými partnery) jako projekt, který by umožnil uplatnit vlastní přístupy a hlediska, více chránit francouzskou identitu i diverzitu evropských kultur, oponovat „imperialnímu tažení“ amerického vyhledávače atd. Jisté zde na straně BNF byla i výrazná snaha stát se lídrem procesu hromadné digitalizace knižních děl v Evropě. Ostatně, BNF měla v této době již značné zkušenosti v dané oblasti, vzpomeňme jen na její projekt Gallica (záslužná akce, na kterou je nyní –

v porovnání s masou elektronických dokumentů valících se z Google – nahlíženo jako na trapného trpaslíka ...).

Zastáncem „neamerického“ přístupu byl především generální ředitel BNF Jean-Noël Jannene, který stál v čele knihovny v letech 2002-2007. Nebyl však jediný, kdo vyjadřoval obavy z monopolního postavení Google při nakládání s „gigantickým obsahem“, ze situace, kdy by privátní firma rozhodovala o přístupu k evropskému kulturnímu dědictví.

BNF však náhle změnila strategii a na podzim 2009 ohlásila, že vyjednává se společností Google. Zdůvodnění je nasnadě – nedostatek peněz. V ročním rozpočtu BNF činila částka určená na digitalizaci kolem 5 milionů euro, zatímco digitalizace jen té části fondu BNF, která představuje díla vydaná v době III. republiky, by odhadem stála mezi 50–80 milionů euro.

Francouzský ministr kultury Frédéric Mitterrand však ještě v roce 2010 hovořil o tom, že otevření dveří do knihovnických depotů a uzavření dohod o digitalizaci považuje za nepřijatelné a jednotlivá ujednání uzavřených dohod z autorskoprávního hlediska za příliš rozvolněná, neurčitá, ba jednostranně prospěšná pro americkou stranu. V té době několik málo francouzských nakladatelů smlouvu s Google již uzavřelo, na druhou stranu velká francouzská sdružení nakladatelů a autorů, jak bylo zmíněno výše, vedla s vyhledávačem spory. Frédéric Mitterrand dokonce navštívil USA a o věci jednal. Poté, co v březnu 2011 americký soudce Chin neschválil smlouvu mezi Google a americkými autory a nakladateli, Mitterrand vyjádřil svoje uspokojení, že rozhodnutí soudu je v souladu s požadavkem zmrazení „univerzální knihovny“, je učiněno ve smyslu připomínek adresovaných francouzskou vládou americkému soudu a opravňuje strategii francouzského ministerstva kultury a odborníků z oblasti knižního sektoru, kteří se drží zásady respektu k autorským právům při šíření děl v elektronickém světě. I zde však nastal obrat a francouzský ministr kultury nakonec přivítal dohody Google s francouzskými nakladateli.

Z diskusí vedených ve Francii kolem problémů Google Livres se vynořila otázka stanovení jednotné ceny elektronické knihy. Francie, kde se knižní trh opírá od 80. let o tzv. Langův zákon (zákon o jednotné ceně knihy), nemohla nereagovat: jestliže zastáváme názor, že nerozhoduje nosič, pak se cena obsahu na elektronickém nosiči musí stanovit podle analogických pravidel, která platí pro knihy tištěné. Zákon byl zpracován a francouzský parlament jej dokonce nedávno přijal, a to s vědomím, že určitě „narazí“ v Evropské unii.

Právní bitvy, z nichž oponenti „googlovského“ projektu vycházeli vítězně, máloco změnilo na postupu „elektronické síly“ („force numérique“, jak uvádí jeden z autorů mediálních reakcí), která se na jaře 2011 opírala již o 15 milionů digitalizovaných knih (a nyní – podzim 2011 – jejich počet zřejmě přesahuje 20 milionů).

Google zatím pokračuje v práci, uzavírá další smlouvy, v roce 2010 spouští Google Editions – platformu pro komercializaci elektronických knih atd.; postupně také nachází společnou řeč s nedávnými odpůrci.

Např. na jaře 2010 měl Google uzavřeny dohody o digitalizaci s asi 25 000 nakladateli a s více než čtyřicítkou knihoven včetně evropských. Vstup dalších knihoven představuje obohacení projektu o statisíce knih (díla z autorskoprávního hlediska volná), resp. miliony digitalizovaných stránek. Tak se do projektu např. zapojily obě italské národní knihovny (Řím a Florencie – milion svazků publikovaných před rokem 1860; vzhledem k tomu, že v tomto případě smlouvu se společností Google vůbec poprvé uzavíral stát, je tento vstup italských národních knihoven hodnocen jako mimořádně důležitá událost), Národní knihovna Rakouska (400 000 volných děl, tj. 120 milionů stran), nizozemská Královská knihovna (160 000 titulů holandských děl 18. a 19. století), kantonální a univerzitní knihovna ve Švýcarském Lausanne (100 000 titulů). Mezi knihovnami, které uzavřely se společností Google dohodu o digitalizaci, byla také jedna knihovna francouzská, a to městská knihovna v Lyonu, která nabídla k převodu do elektronického formátu 500 000 svazků. Nesmíme opomenout také zapojení Národní knihovny České republiky a Moravské zemské knihovny v roce 2011.

Miliony „rozebraných“, tj. na knižním trhu již chybějících titulů, samozřejmě představují velký obchodní potenciál. Miliony digitalizovaných titulů, které dnes obsahuje databáze Google, jsou ale potenciálem, jehož využití nemusí spočívat jen ve stahování textů nejširší veřejností. Určitě nabízí také rozsáhlé možnosti pro vědecká bádání atd. Ale pravidla jsou nutná a je dobře, že se vytvářejí, i když se v případě Google Books formulují „za pochodu“.

Ale vraťme se ještě na chvíli na začátek: původní dohoda společnosti Google a amerických autorských a nakladatelských společností stále čeká na validaci. Přes řadu úprav vnesených společností Google dodnes (10. říjen 2011) americkým soudem uznány nebyly – v září 2011 byla zveřejněna zpráva, že soudce Denny Chin odročuje rozhodnutí na červenec 2012.